

lágban ugyanis a megmaradt tárgyiasságok szimbólumként működnek, működhetnek csupán, méghozzá kétirányú jelentéssel: a belső történet színtereit jelölik, majd a belső történetbe beágyazva újra a világ valóságos, de értelmetlen, fonák törvényszerűségeire mutatnak: „szépek vagytok / vitézeim / szépek vagytok / ebben az erdőben / e mellett a nagy víz mellett / ennél a holdvilágnál / szépek vagytok / vitézeim / szépek / de a szemetek / a szemeteket hol hagytátok”.

Három szinten működnek ezek a szimbólumok: az idő, a tér és a tárgyiasságok síkján: időelemekből időtlenség, térelemekből és tárgyakból lelki tájak bontakoznak ki. Ily módon teremt kapcsolatot a múlttal — Dumveniőval, az illír várossal, amellyel századok múltán találkozik a költői lélek, hogy lényükről s szépségükről meséljenek egymásnak; így vallhatja császárnak a halott Diocletianust, s így mondhatja ki a *Térj vissza Homérosz verssorához* című versben, hogy „térj vissza oda ahonnan jöttél... nem a te időd ez”.

A belső történet létrejöttét — a fejezetcímek összefüggésein kívül a szimbólumok elhelyezése is biztosítja egy-egy sorozaton belül. Fonatos szerkezetet teremtve az egyik vers szimbólumát a következőben fejt fel a költő, majd távolabbi versekben megismételve ad újabb értelmezési lehetőségeket. Az egyik leggyakrabban visszatérő motívuma a magyar irodalomban is ismert Torony, csak míg Babitsnál önkéntes elvonulást jelent, itt a készlét, a készülődés szimbóluma, hiszen a párna alatt ott a Kulcs és Kard.

S hogy e bezártság-kirekesztettség mégis csak kényszerű léthelyzet, bizonyítják azok a versek, melyekben a pusztulás/végpusztulás után olyan kor képzeze sejlik fel, melyben a költő is visszakapja őt megillető helyét, cselekvési területét: „Megmaradt világ / kiürült bolygó / csönd virága // a szembogárban / kard villan: (Magány).

FEHÉR Katalin

A KÖLTŐ SZEMÉVEL, A KÖLTŐ SZAVÁVAL

Vas István: *Igen is, nem is*. Szépirodalmi, Budapest, 1987

A költői műhelyekből kikerülő tanulmányok, esszék régóta fontos részeit alkotják a művészettörténet és -elmélet egyetemes könyvtárának. Vannak korszakok, melyekben szinte csak a szépirodalom művelői foglalkoztak meg — saját gyakorlatukból leszűrt vagy saját művészeteszményükhöz igazodó — elméleti-kritikai megállapításokat. A elméletszegény korok művészi megnyilatkozásai mellett azoknak a koroknak a költők által megfogalmazott gondolatmenetei is tanulságosak számunkra, amelyekben a művész kívül van a tudomány intézményes keretein, és így megállapításai sem épülnek be a szakmai kánonba. A huszadik század eddigi története azt mutatja, hogy a művészi önreflexió

és elméletalkotás a mi korunkban talán minden korábbinál erősebb és gazdagabb.

Ugyanakkor ez a kor termelte ki azt a szemléletet is, mely a művész mindenféle megnyilatkozásának jelentőséget tulajdonít. Nemcsak a publikálásra szánt művészi alkotásoknak, hanem azoknak a „háttérmegnyilvánulásoknak” is, amelyeket szerzőjük távolról sem kívánt volna nyilvánosságra hozni. A naplók, levelek, feljegyzések, vázlatok egy író esetében ma nem csupán a filológus számára jelenthetnek többé-kevésbé fontos adalékokat a művek értelmezéséhez, hanem a művelt olvasó is egyre nagyobb érdeklődéssel fordul minden efféle közlés felé. Ez a jelenség pedig visszahat a művészi-költői tevékenységre, és így az eredendően nem művészi megnyilatkozások a szerző szemében is publikálható, sőt publikálandó anyagokká válnak.

Mindez Vas István hetedik tanulmánykötete kapcsán érdemel említést, mely egyfelől olyan tanulmányértékű esszét, elemzéseket tartalmaz, melyek a vizsgált művekre — és a költő művészi-szakmai eljárására is — rávilágítanak, másfelől melyben olyan elegyes műfajú írások — illetve beszélgetések — is helyet kaptak, mint a gyászbeszéd, a szoboravató, a hanglemezbortóra írt kísérőszöveg, a körkérdésre adott válasz, és még sok egyéb. A négy fejezetre tagolt kötet harminckét írásának zöme ilyen heterogén műfajú cikk, illetve lejegyzett beszélgetés, egy fejezet az, amely csak tanulmányjellegű írásokat tartalmaz: a négy Shakespeare-drámát elemző rész.

A kötetbe válogatott cikkek többsége a nyolcvanas évek termése. Egy-két 1978—79-es cikk mellett három írás a negyvenes évekből való: a kötetnyitó esszé az 1941-es Babits-életrajzból, 1943-ból egy Ilylyéssel vitatkozó jegyzet és a *III. Richárd* 1947-es fordításához kapcsolódó elemzés. Az írások tárgya igen sokféle: a Babits szeméről és hangjáról vagy az Arany erotikájáról szóló esszék mellett megtalálható a könyvben személyes emlékek felidézése (mint Bibó István alakjáé, egy Tersánszkyval tett irodalmi „kirándulásé”, az elveszett otthonoké), de olvashatunk itt fordításelméleti és -gyakorlati fejtegetéseket éppúgy, mint József Attila- és Radnóti-versek elemzését.

A cikkek egy része kötetekhez, válogatásokhoz vagy egyes fordításokhoz írott utószó. (*A Nyugat költőiről, A huszadik század költőiről, a Bibliáról* szóló írások az előbbire, *A velencei kalmárról* szóló elemzés az utóbbira példa.) Másik részük alkalmi írás: ide sorolhatók a kötetnek közel a felét kitevő rádióbeszélgetések, a vitacikkek stb. Ami a tanulmányokat illeti, azok között legfigyelemreméltóbbak a Shakespeare drámáival foglalkozó elemzések. A kötetben a *III. Richárd*, a *IV. Henrik*, *A velencei kalmár* és a *Minden jó, ha vége jó* című darabokról olvashatunk.

A Shakespeare-fejezet, mely a könyv legegységesebb és a művészeti gondolkodás számára a legtöbb tanulságot nyújtó fejezete, a drámákat a költő szemszögéből vizsgálja. Mivel ez a költő egyben a darabok

fordítója is, így az elemzésekben nagy teret kap a művek nyelvezetének, egy-egy részlet nyelvi megformáltságának a kérdése, és gyakran — ehhez kapcsolódva — a magyarra történő művészi igényű fordítás problémái. (Ez az utóbbi téma egyébként a *Mit nehéz fordítani?* című írásban is visszatér, ahol a külön is elemzett drámákkal kapcsolatos megállapítások egy része megismétlődik.)

Vas István Shakespeare-képe nemcsak egy költő képe Shakespeare-ről, hanem a drámaíróban is elsősorban a drámaköltőt látja. Ennek nyomán a darabok elemzésekor a nyelvi réteg és a költői képek vizsgálata áll előtérben, de a filológiai és stilisztikai megjegyzések mellett jelen vannak itt a művek dramaturgiájával, a szereplők jellemével, a drámák világgépével foglalkozó megállapítások is. Az elemzések menete is különböző mind a négy darab esetében. A *III. Richárd* a fordítás nehézségeiből indul ki — és végül oda jut vissza —, közben pedig a dráma szereplőit vizsgálja-elemzi a dramatis personae listájának sorrendjében. Jellemzésükhöz a történeti tényeket éppúgy figyelembe veszi, mint Shakespeare más történelmi drámáiból leszűrhető tanulságokat. A *IV. Henrik* a darab politikai dráma voltával foglalkozik, és érinti a budapesti Nemzeti Színházban a nyolcvanas évek elején tartott bemutatót is. A dráma nyelvéről megállapítja, hogy „prózáat sohasem írt Shakespeare olyan telítetted, mint a *IV. Henrikben*”. A *velencei kalmár* lineáris elemzése azt kíséri nyomon, hogy miként bomlik ki a dráma világa az egymást követő jelenetek sorrendjében, továbbá érinti a mű keletkezésének történeti körülményeit is. Az utolsó Shakespeare-esszé, a *Minden jó, ha vége jó*, a darab életműbeli helyéből, az elemzés pedig Heléna alakjából indul ki. Szó esik továbbá a dráma boccacciói forrásáról, egyik stratfordi előadásáról, illetve a drámaköltő nőalakjairól.

A Shakespeare-elemzések mellett a versértelmezések is a *belülről* való látást és láttatást példázzák. Vas István nem *közvetít*, nem kritikát ír, hanem a költő szemével és a költő szavával érzékíti meg a tárgyalt műveket. Az alkotótárs helyzetéből eredő „együttérzéssel”, költői empátiával szól a művek és a művészet kérdéseiről. Míg az „elegyes” írások és az interjúk között az emlékező, múltidéző részek a legerőteljesebbek, addig az esszéekben-elemzésekben a mikrorészleteknek és a szélesebb összefüggéseknek az egyidejű felidézése a legfőbb erénye. A Vas István költői műhelyéből kikerült újabb tanulmánykötet olyan munka, mely a szakemberek mellett az irodalom, a költészet iránt fogékony olvasók érdeklődésére is számot tarthat.

P. MÜLLER Péter